

SUNUŞ

Yaşlanma tesadüflere bırakılamayacak bir değerdir. Yaşlanma tüm organizmaların özelliği olup, doğumdan hatta ana rahmine düştüğümüz andan itibaren başlayan bir süreçtir. İnsan yaşamının evrelerinden birisi olan yaşlılık, yaşamsal fonksiyonların sürekli azalması, organizmanın tümünün verimliliğinde azalma ve çevresel faktörlere uyum sağlayabilme yeteneğinde azalmadır.

Dünya nüfusu hızla yaşlanırken yaşam süresi de uzamaktadır. Beklenen yaşam süresinin uzaması sonucu hayatlarımıza eklenen yılların ulaşılabilir en yüksek kalitede yaşanmasının sağlanması, bireylerin devletten ve toplumdan beklediği temel bir insan hakkıdır.

Bu kitapçık yaşlı bireylerin emeklilik dönemine maddi, hukuki ve sosyal açıdan hazırlanmalarına katkı sağlamak amacıyla hazırlanmıştır.

Kitabın faydalı olması dileklerimizle,
Sevgi ve saygılarımızla.

Dr. Nurgül KOCAKOÇ

Prof. Dr. İsmail TUFAN

EMEKLİLİK VE HUKUK EL KİTABI

Yazar/Editör:

Dr. Nurgül KOCAKOÇ
Prof. Dr. İsmail TUFAN

2017/İZMİR

İÇİNDEKİLER

TOPLUMUMUZ YAŞLANIYOR	7
EMEKLİLİĞE HAZIRLIK	7
SAĞLIK HAKKI	14
YAŞLILIK VE YASALAR	14

Demir ve bronz çağında insanın yaşam beklentisi 18 yıl civarında idi. Ortaçağa geldiğimizde bu rakam ancak 33 yıla yükselebilmiş olup, 19. yüzyıla gelindiğinde insanoğlunun yaşam beklentisi hala 37 yıl civarındaydı. Endüstri toplumuna geçiş ile 20. yüzyılın başında 47 yıl olan doğuşta beklenen yaşam süresi günümüzde Türkiye geneli için toplamda 78, erkeklerde 75,3 ve kadınlarda 80,7 yıl olmuştur (Tufan, 2016, s.18).

Yaşam süresinin uzaması beraberinde uzun bir emeklilik dönemini, kronik hastalıkları ve sosyal bakım ihtiyacını da getirmiştir. Sosyal bakım, asgari yaşam standartları korunarak bireyin yaşadığı sosyal ve kültürel çevrede beslenme, barınma ve tıbbi bakım gereksiniminin kamu kurum ve kuruluşlarının da desteğiyle karşılanmasıdır.

Yaşlılığın bir hastalık değil, yaşamın bir dönemi olduğu yaklaşımı ile 65 yaş ve üzeri bireylere aktif, sağlıklı ve alıştığı mekanda yaşlanması için sağlık desteği sunulması ve haklarının korunması son derece önemlidir.

1. TOPLUMUMUZ YAŞLANIYOR

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerine göre 2000 yılında Türkiye’de yaşı 60 ve üzeri 5,8 milyon insan yaşarken, bugün bu sayı 9,6 milyona yükselmiştir. 2000 yılında 67,8 milyon olan nüfusumuz 2015 yılında 78,74 milyona ulaşmıştır. Yaşı 60 ve üzeri nüfusun toplam nüfustaki payı 2000 yılında %8,5 iken, 2016 yılında %12,52’ye çıkmıştır.

Yaşam süresinin uzaması toplumun ve yaşlanma süreçlerinin değişmesine yol açmaktadır. Politika, ekonomi, sağlık, teknoloji, ikamet ve diğer alanlara etkileri dikkate alınmadan, yaşlanan insanı ve toplumu geleceğe hazırlamak mümkün değildir.

Tablo 1: Türkiye’de demografik değişim.

Yıl	Nüfus (Milyon)	60 yaş ve üzeri nüfus (Milyon)	60 yaş ve üzeri nüfusun toplam nüfustaki payı (%)
2000	67,80	5,8	8,5
2016	79,82	9,9	12,52

Kaynak: TÜİK 2000, 2016

2. EMEKLİLİĞE HAZIRLIK

Hazırlık, önceden görmektir. Ekonomist Peter Drucker’e (1909–2005) göre “geleceği öngörmenin en iyi yolu, onu yaratmaktır” (akt. Benedict 2015, 32). Emekliliği önceden görebilsek, ona hazırlanma gereği de duyulacaktır.

Sağlık, ikamet, sosyal ilişki gibi faktörler yaşlılıktaki yaşam kalitesini belirlemektedir. Bu faktörlerin arasında “gelir” en önemlilerinden biridir (Haag, 1996, s.35-42). Yaşlılıkta sosyal eşitsizlikler artmaktadır. Bu bir taraftan toplumun ürettiği bir sorundur, diğer taraftan toplumsal gelişimin göstergesidir (Holz, 1996, s.49). Türkiye’de yaşlılıkta sosyal eşitsizlik başlıca sorunlardan biridir. Yaşlılar ya çalışma yaşamına katılmamışlardır ya da sigortasız işlerde çalışmışlardır. Dolayısıyla çoğunun geliri yoktur (Tufan, 2007).

Çalışma yaşamına katılanların da emeklilikle birlikte gelir düzeylerinde azalma olmaktadır. İnsanın yaşlanması ömür boyu devam eden biyolojik, psişik ve sosyal süreçlerden meydana gelmektedir. Yaşlılık ise sosyokültürel tasarımlara dayanan yaşam dönemi olarak aslında her zaman belirsiz bir kavramdı, ama bu belirsizlik modernleşme sürecine giren toplumlarda daha da artmıştır. Emeklilik ve yaşlılık aynı anlama gelmemektedir (Tufan, 2007, 2015, Backes ve Clemens 2013). Eğer burada emekliliğe hazırlıktan söz ediyorsak, bunun anlamı yaşlılığa hazırlık olarak düşünülmemelidir. Emeklilik sadece çalışma yaşamının sonunu ve işten arındırılmış yeni bir yaşam döneminin başlangıcını teşkil etmektedir.

Emekliliğe hazırlık prensipte iş hayatına atılmakla başlamaktadır. Fakat emeklilik yaşı henüz çok uzakta olduğu için çalışanların çoğu bunun farkına varamamaktadır. Fakat şunun herkes farkındadır: Emekli olabilmek için sigortalı olarak çalışmak gerekir. Sigortasız işlerde çalışanlar açısından emekliliğe hazırlık yapmanın bir manası kalmamaktadır. Dolayısıyla emeklilik, eğitim, meslek eğitimi, istihdam, iş güvenliği veya ekonomi politikaları kavramlarıyla bağlantılıdır. (Schulz-Nieswandt 2006, Bäcker ve diğerleri, 2008a, 2008b). Çalışanlar emekliliğe hazırlanmaya ne zaman başlamalıdır? Bu sorunun kesin bir cevabı olmamakla birlikte, emekliliğe kısa bir süre kala olmaması gerektiği konusunda uzmanlar uyarmaktadır. Ancak asıl önemli olan, bu hazırlığın nasıl olması gerektiği sorusunda düğümlemektedir.

Diğer taraftan emekliliğe sadece çalışanların değil, aynı zamanda işletmelerin de ihtiyacı giderek artacaktır. Şu anda Türkiye’de bu konuyu ciddi şekilde dikkate alan işletmeler yoktur. Buna karşın Avrupa Birliği’nde (AB) bu açıdan değişim meydana geldiği gözlemlenmektedir. İşletmeler, demografik yaşlanmanın çalışan popülasyonuna etkilerine karşı hazırlık yapmaktadırlar (Kruse-Wahl, 2010, s. 46-47). Fakat yerin kısıtlı olmasından dolayı burada emekliliğe bireysel hazırlığın nasıl olabileceği sorusuna cevap vermekle yetineceğiz.

Emekliliğe hazırlığın amacı nedir? İş hayatının sona ermesi ile başlayan emeklilik dönemine uyum başlıca amaçtır. Uyum, insani davranış ve eylem olarak iki anlama gelmektedir. Bir taraftan dış koşullara bağlı olarak değişen davranış süreçlerini kastetmektedir. Diğer taraftan daha çok gündelik yaşamda kullanılan anlamıyla toplumsal taleplere ve beklentilere uyum süreçlerini kastetmektedir (Hozlkamp, 1996, s.53). İş hayatının sona ermesi, bireyin dış koşullarında belirgin değişim yaratır. İş kavramıyla bağlantılı bütün dış koşullar bundan etkilenir. Artık her gün gidebileceği bir “iş yeri”, her gün sosyal ilişki kurabileceği “iş arkadaşları” yoktur. Öte yandan emeklilik döneminde sosyal çevresi de karşısına yeni

beklentiler ve taleplerle çıkacaktır. Örneğin torunlarla daha fazla ilgilenmesi, ev işlerine daha fazla yardımcı olması veya alışverişi tamamen üstlenmesi gibi beklentilerin yanı sıra sağlığını koruması, bakıma muhtaç hale gelmemek için elinden geleni yapması gibi beklentileri de dikkate alması gerekecektir.

Araştırmalar emekliliğe (ve yaşlılığa) hazırlığın, sosyal tabakayla bağlantılı olduğunu gösteren bulgulara ulaşmıştır (Witterstätter 2003, s.66-67). Yüksek tabaka mensupları emeklilik (ve yaşlılık) problemlerini alt sosyal tabaka mensuplarına göre önceden daha iyi görebilmekte, çalışma yaşamının sona ermesiyle kaybettiği mesleğinin yerine yeni etkinlikleri koyarak prestijini daha iyi koruyabilmektedir. Buna karşın alt sosyal tabaka mensupları genellikle ağır işlerde çalıştıklarından, emeklilik bu kişiler açısından ağır bir yükten kurtulmak anlamına gelmektedir. Bu da bir rahatlama yaratmaktadır, ama hobileri olmayan, serbest zamanlarını anlamlı uğraşlarla değerlendirmeyenlerin emekliliği monotonluk içerisinde geçmektedir.

Yüksek tabaka mensupları emeklilik döneminde “boşalan zamanı” daha iyi “doldurmaktadır”. Bu bağlamda daha özgür ve serbest hareket edebilmektedir. Öte yandan üst sosyal tabaka mesubu emeklilerin sağlık davranışları, yani sağlığını korumaya yönelik tutum ve eylemleri, alt sosyal tabaka mensubu emeklilerden daha başarılı bir manzara sunmaktadır. Bu da daha uzun süre sağlıklı ve zinde bir yaşam sürdürmelerine yardımcı olmaktadır.

Çalışma yaşamının sona ermesinin sosyal rol değişimlerine, psikolojik problemlere, soyutlanmaya (Bäcker ve Naegele 1993) yol açmaması için emekliliğe hazırlıkta dikkate alınması gereken hususların eksiksiz bir listesi verilemez, ama birkaç öneri getirilebilir:

- 1.** Emeklilik dönemine hazırlık orta yaşlarda başlamalıdır. Emeklilik çalışma yaşamından ani bir kopuş olmamalıdır. Yavaş yavaş hazırlık yapılmalıdır. Örneğin çalışma süresi, mesleğe bağlı fiziksel ve psişik yeterlilikler yavaş yavaş azaltılmalıdır (Maier 2000, s. 409).
- 2.** Emeklilik döneminin prestij kaybına dönüşmemesi için belli aktiviteler planlanmalıdır. Örneğin gönüllü hizmetlerde görev almak, hobi edinmek veya spor yapmak prestif kaybını önleyebilir. Dolayısıyla yaşadığınız çevrede bu bağlamda hangi olanakların mevcut olduğunu emekli olmadan önce bilmek yerinde olur.
- 3.** Emeklilik, iş ile bağlantılı sosyal ilişkilerin kaybolmasına yol açmaktadır. Emeklilikte yeni sosyal ilişkilere açık olmak ve mevcut ilişkileri korumak gerekir. Dolayısıyla bu bağlamda hem psikolojik hem de sosyal randıman getirmeniz gerekecektir. Bir taraftan yeni ilişkilere girmek isteyip istemediğiniz sorusunun cevabını emekli olmadan önce vermeniz, diğer taraftan hangi ilişkileri büyük ihtimalle yitireceğiniz ve yerlerine nasıl yenilerini koyabileceğiniz sorularının cevabını önceden vermeniz faydalı olacaktır.
- 4.** Sivil toplum kuruluşlarına üyelik emekliliğe başarılı uyum sağlamaya önemli katkı sağlayabilir. İkamet ettiğiniz çevrede hangi sivil toplum kuruluşlarının mevcut olduğunu, hangi konularla ilgilendiklerini, üyeleri arasındaki ilişkiler vs. üzerine önceden bilgi edinerek, hangilerinin size hitap ettiğini bilmeniz gerekir. Çünkü bir sivil toplum kuruluşuna üye olmak, aynı zamanda belirli sorumlulukları da üstlenmek demektir (örneğin aidat ödemek). Bu yüzden ön bilgi edinmek son derece önemlidir.
- 5.** Emeklilikte hobi edinmek, varsa bunlara yeni boyutlar eklemek de yararlı olacaktır.
- 6.** Emeklilikle birlikte birey genelde daha az efor harcamaya başlamakta bu da zamanla kas ve güç kaybına neden olmaktadır. Aslında hayatın her evresinde olması gereken spor ve fiziksel aktivite emeklilik döneminde de bir alışkanlık olarak sürdürülmelidir. Düzenli egzersizler yaşlılığın doğası gereği görülen birçok problemi önleyerek, performans kapasitesini arttırmaktadır. Böylece yaşlılık döneminde kimseye muhtaç olmadan ve yaşamdan zevk alarak yaşamını sürdürmek mümkün olabilmektedir (Akgün 1993, s.229).

3. SAĞLIK HAKKI

Sağlık hakkı, bireyin toplumdan ve devletten sağlığının korunmasını, gerektiğinde tedavi edilmesini, iyileştirilmesini talep edebilmesi ve toplumun sağladığı olanaklardan faydalanmasıdır (Er, 2008, s.14). Anayasamızın sosyal devlet ilkesi gereği devlet, tüm vatandaşlarının yaşamlarını hastalık, sakatlık ve yaşlılık durumlarında insan onuruna yaraşır bir şekilde sürdürebilmelerini sağlamalıdır (Kocakoç, 2016, s.95). Bu nedenle yaşlanan nüfusun ihtiyacını karşılayacak tedavi ve bakım hizmetinin en üst düzeyde sunulması devletten beklenen ve talep edilebilecek bir haktır. Anayasanın 10. maddesinde “... Çocuklar, yaşlılar, özürlüler, harp ve vazife şehitlerinin dul ve yetimleri ile malul gaziler için alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı sayılmaz” denilerek, yaşlının sağlığının korunmasına yönelik alınacak tüm tedbir ve yapılacak uygulamaların eşitlik ilkesine aykırı olmayacağı düzenlenmiştir. Sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkının da bizlere Anayasal düzeyde verilmiş bir hak olduğu unutulmamalıdır.

4. YAŞLILIK VE YASALAR

Çoğunluk farkında değil, ama bizden bugün sadece yaşamımızı değil, ölümümüzü de planlamamız talep edilmektedir. Hukuk yaşımıza bakmıyor. İmza attığımız her kağıt, belge olarak önümüze konulabilir ve haklı olduğumuz konularda hukuken haksız duruma düşebiliriz. Yaşlılar, bu açıdan gençlere göre daha büyük bir risk altındadır. Yasalar giderek karmaşık hal alırken, diğer taraftan yaşlıların arasında yasaları okuma, anlama ve kullanma yeterliliklerine sahip birey sayısının çok düşük olduğunu dikkate almak gerekir. Yaşlıların hukuksal sorunlarından değil, aynı zamanda hukukun yaşlılıkla olan sorunlarından da bahsetmek gerekir.

Hukukçular yaşlıları hedef grup olarak görmemektedir. Bunun temel nedeni yaşlıların finansal gücünün düşük olmasıdır. Dolayısıyla yaşlılar arasında hukuksal haklarını kullanma olanağına sahip bireylerin azlığını da masaya yatırmak ve çözüm aramak gerekir. Yaşlıların karşılaştığı veya karşılaşılabileceği hukuksal sorunların çoğu yaşıyla alakalı değildir, örneğin kira hukuku, sözleşme feshi hukuku, sigorta hukuku; buna karşın bazı yasalar daha ziyade yaşlılıkla sıkı ilişki içerisindedir, örneğin miras hukuku (Witterstätter, 2003).

Yaşam süresinin uzaması hukuksal açıdan gençlere yeni ödevler yüklemektedir. Ampirik bilgiye sahip değilsek de, demografik yaşlanma sürecinde ilerledikçe “vekaletname nesli” olarak tabir edilebilecek bir popülasyonun ortaya çıkmış olabileceğini göz önünde bulundurmak gerekir. Muhtemelen bu kütleye her gün yenileri eklenmektedir. Yaşlı anne ve babasının finansal işlerini veya gayrimenkulleriyle ilgili işlemleri (tapu, satış vs.) halletmek için genç ve orta yaşlı kişiler arasında ebeveyninden “vekaletname” alanların sayısı giderek kabarmaktadır. Bunların da hukuksal ihtiyaçlarının karşılanması gerekir.

Öte yandan aile fertleri arasında bu bağlamda sorun ortaya çıkma olasılığı düşük değildir. Bu dikkate alındığında, yaşlılık ve hukuk arasında ilk bakışta görülemeyen bağlantılar olduğu anlaşılmaktadır.

Yerel yönetimlerin yaşlıların yaşlılıkla bağlantılı veya tüm hukuksal sorunlarına el atarak, örneğin ücretsiz hukuksal danışmanlık hizmeti vermesi yerinde olur. Hukukçular, gerontologlarla işbirliği yapıp, yaşlıların hukuksal sorunlarını birlikte inceleyebilir ve çözüm üretebilir. Yaşlılara öncelikle şu alanlarda hukuksal danışmanlık hizmetleri verilmelidir. (Witterstätter, 2003, s.86-89):

1. Finansal konular	7. Alım-satım	9. Sağlık konuları
2. Kira kontratları	8. Huzurevi/Bakımevi	(örn. komaya girmesi
3. Miras	sözleşmeleri; kurumlarda	halinde kararları yaşlı
4. Bakım parası	yaşlıların sahip olduğu	adına kim verecek?)
5. Emeklilik	hukuksal haklar	
6. Sigorta		

KAYNAKLAR

- Akgün, N.**, (1993), Egzersiz ve Spor Fizyolojisi, İzmir.
- Bäcker, G.**, & Naegele, G. (1993). Alternde Gesellschaft und Erwerbstätigkeit. Köln: Bund.
- Bäcker, G.**, Bispinck, R., Hofemann, K., Naegele, G., & Neubauer, J. (2008b). Sozialpolitik und soziale Lage in Deutschland. Band 2: Gesundheit, Familie, Alter und Soziale Dienste. 4. Aufl. (3. Aufl. b.). Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften.
- Bäcker, G.**, Naegele, G., Bispinck, R., Hofemann, K., & Neubauer, J. (2008a). Sozialpolitik und soziale Lage in Deutschland. Band 1: Grundlagen, Arbeit, Einkommen und Finanzierung. 4.Aufl. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften.
- Backes, G. M.**, & Clemens, W. (2013). Lebensphase Alter - Eine Einführung in die sozialwissenschaftliche Altersforschung, 4.Aufl. Weinheim, Basel: Beltz/Juventa.
- Benedict, G.** (2015). Der Fünf-Minuten-Philosoph: 80 gute Antworten auf 80 ewige Fragen, 2. Baskı. München: dtv Verlagsgesellschaft .
- Er, Ü.**, (2008) Sağlık Hukuku, Savaş Yayınevi, Ankara.
- Haag, G.** (1996). Altenhilfe. D. Kreft, & I. Mielenz içinde, Wörterbuch Soziale Arbeit, 4.Aufl. (s. 35-42). Weinheim, Basel: Beltz.
- Helmchen, H.**, Kanowski, S., & Lauter, H. (2006). Ethik in der Altersmedizin. Stuttgart: Kohlhammer.
- Holz, G.** (1996). Alter. D. Kreft, & I. Mielenz içinde, Wörterbuch Soziale Arbeit, 4.Aufl. (s. 47-49). Weinheim, Basel: Beltz.
- Holzkamp, C.** (1996). Anpassung. D. Kreft, & I. Mielenz içinde, Wörterbuch Soziale Arbeit, 4.Aufl. (s. 53). Weinheim, Basel: Beltz.
- Horsfall, S.**, Alcocer, C., Duncan, C., & Polk, J. (2001). Views of euthanasia from an east Texas university. Social Science Journal, 38, 617-627.
- Khorrani, R.** (2003). Euthanasie-Gesetze im Vergleich. Eine Darstellung der aktuellen Rechtslage in den Niederlanden und in Belgien . Medizinrecht, 1, 19-25.
- Kocakoç, N.**, (2016) Türk Hukukunda Yaşlı Hakları, Ankara, Orion Kitabevi.
- Kruse, A.**, & Wahl, H. W. (2010). Zukunft Altern: Individuelle und gesellschaftliche Weichenstellungen. Heidelberg: Spektrum Akademie verlag.
- Loo, R.** (2004). Relationships between attitudes toward euthanasia and attitudes toward persons with disabilities. Social Science Journal, 41, 295-299.
- Maier, G.** (2000). Zwischen Arbeit und Ruhestand. H.-W. Wahl, & C. Tesch-Römeri içinde, Angewandte Gerontologie in Schlüsselbegriffen (s. 407-411). Stuttgart: Kohlhammer.
- McLean, S.**, & Britton, A. (1996). Sometimes a small victory. Glasgow: Institute of Law and Ethics in Medicine.
- O'Neill, C.**, Fenan, D., Hughes, C., & McAllister, D. (2003). Physician and family assisted suicide: results from a study of public attitudes in Britain . Social Science Medicine, 57, 721-713.
- Oehmichen, M.**, & Meissner, C. (2003). Active euthanasia and physician-assisted suicide: the German discussion. Legal Medicine, 5, 20-28 .
- Onwuteka-Philipsen, B.**, van der Heide, A., Koper, D., Keij-Deerenberg, I., Rietjens, J., Rurup, M., . . . van der Maas, P. (2003). Euthanasia and other end-of-lifedecisions in the Netherlands in 1990, 1995, 2001. Lancet, 362, 395-399 .
- Seneca, L.** (2001). Über das Alter – Vom Alter zum Tode – Vorbereitung auf den Tod – über den Freitod. W. Weinkauff içinde, Die Philosophie der Stoa . Stuttgart: Reclam.
- TC Başbakanlık Türkiye İstatistik Kurumu. (2000). Türkiye Nüfus İstatistikleri. Ankara: TÜİK.
- TC Başbakanlık Türkiye İstatistik Kurumu. (2016). Türkiye Nüfus İstatistikleri. Ankara: TÜİK.
- Teisseyre, N.**, Mullet, E., & Sorum, P. (2005). Under what conditions is euthanasia acceptable to lay people and health professionals? . Social Science and Medicine, 60, 357-368.
- Tufan, İ.** (2015). Türkiye'de Yaşlılığın Yapısal Değişimi. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Wise, J.** (1996). Public supports euthanasia for most desperate cases. British Medical Journal, 313, 1423-1427.
- Witterstätter, K.** (2003). Soziologie für Altenarbeit - Soziale Gerontologie, 13.Aufl. (13 Aufl. b.). Freiburg im Breisgau: Lambertus.
- Tufan, İ.**, (2016), Bakıma Muhtaçlık Türkiye'de Alzheimer Hastası Yaşlıların Bakımı, İstanbul, Koç Üniversitesi Yayınları.